

OGROD (351) *sb m*

Pierwsze o jasne; -ód, -od-.

sg N ogród (49). ◇ G ogroda (51), ogrodu (13); -u RejWiz, Mącz; -a : -u LibMal (3:1), BibRadz (1:1), SkarŻyw (2:7), WujNT (2:1), SkarKaz (1:1). ◇ D ogrodowi (2). ◇ A ogród (39). ◇ I ogrod(e)m (10). ◇ L ogrodzie (92). ◇ V ogrodzie (2). ◇ pl N ogrody (15). ◇ G ogrodów (20); -ów (2), -(o)w (18). ◇ A ogrody (21). ◇ I ogrody (11), ogrod(a)mi (2); -y : -(a)mi ZapKościer (10:2). ◇ L ogrodzi(e)ch (21), ogrodach (3) Mymer¹, SkarŻyw, ReszPrz, [ogrodzich].

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Ogrodzony kawał ziemi, obsadzony i obsiany różnymi roślinami; hortus Mymer¹, Vulg, PolAnt, Mącz, Modrz, Calag, Calep, JanStat, Cn (350) : Iako then ogrod [...] zaliezy kv stharemv Syedliskovy kthore my syą dosthalo srosdzyalyv ZapWar 1523 nr 2191, 1503 nr 1947, 1506 nr 1976, b.r. nr 2328, 1553 nr 2685 [5 r.]; Ogrodnik to hnet vdziálał/ Szedł ná ogrod žiela nárwál BierEz C, Cv, Q3, S; Hortensis herba. Garten kraut das in garten wechft. Zyeliczko wfelkye wogrodzye rofnące. Murm 27; Mymer¹ 6; HistJóz B3v; Wezmi/ flazu/ rumnu/ rozey wyfokiey: na ogrodzie roftącezy/ [...] vwarz w wodzie FalZioł V 44v, I 75a, 87d, 95d, 96a, 147c, IV 26a; BielŻyw 123 [2 r.], 127; LibMal 1544/81v, 1546/120v, 1547/132, 1553/175v; KromRozm III O3; KrowObr 104v; Gdy fziłi z ogrodu/ tedy fie z nimi Minerwá Bogini rozumu potkáłá RejWiz A6, 36, 56 [2 r.], 100; fzcżepćie ogrody/ y pożywayćie owocu ich Leop Ier 29/5, Is 1/29; UstPraw Gv; KochZuz A3, A4; RejFig Cc4; w wiodłzy go do ogrodá gdzye mák był/ ścinał głowki mákowe. BielKron 104, 21v, 126 [2 r.], 318, 444; Areae in hortis, Gruby/ álbo ożimki w ogrodziech ná których kwiatki y rozmáyite ziela siewáya. Mącz 15b; Foelices horti, Vrodzáyne ogrody. Mącz 133a; Irrigare hortos, Pokropić ogrody. Mącz 356b, 3d, 11b, 26d, 59d, 104d (23); SienLek 10, 18, 199; RejPos 205; BielSat C2, L3; RejZwierc 126, 248; BudBib 1.Reg 21/2; A był ná mieýfcu/ gdzie go vkrzyżowáno/ ogrod. á w ogrodzie grob nowy BudNT Ioann 19/41; ModrzBaz 15; SkarJedn 341; Calag 213b; Gdy fię bárzo dobrze záchowál y w domowych poślugách/ około kuchniey/ y ogrodu SkarŻyw 74, 324 [6 r.], 453, 498 [2 r.]; Ogrod ktory liezy ku fzydlicom, dzieći pierwłze trzymaią. ZapKościer 1580/7; Iako dom sGruntem: y czo fzalefzy ku themu Gruntowy tak ogrodi morgi ... to fzybyę wfzytko zapifzuyą ZapKościer 1583/40, 1579/1v, 3, 1580/4, 6v, 7 [2 r.] (19); Otoż go iuż z krzyżá zyęto [...]. W ogrodzie w grobie wložono Y kámieniem záložono. MWilkHist B2v; CzechEp 50; KlonŻal B, D2; KochWz 140 [2 r.]; WisznTr 11 [2 r.]; BielSjem 2; Daphnon – Ogrod bobkiem ofsadzony. Calep 287b; Rosetum – Ogrod rozypełni. Calep [928]a; Viridarii – Ogrodow fprawci. Calep 1128b, 489b, 687b, 820a, 949a, 1128b; infze rzeczy naydą fie lećie ná ogrodzie/ žimie w podrunie. GostGosp 24; Cebulę czáfu fwego z ogrodá brác/ y ták fchowác coby nie gniłá GostGosp 68; W przypołudnie trawy śiec w ogrodziech/ w fádziech/ á bydłu podawác. GostGosp 116, 16, 64 [2 r.], 68, 102, 120 (15); niech płynie pod dwór rzeká w pewnych brzegach závárta [...]. zá nią niech będzie ogrod w kwádrat wymierzony od niey GostGospPon 170, 170 [2 r.]; LatHar 737 [2 r.]; WujNT Ioann 19/41 [2 r.], s. 384 marg; SarnStat 185 [2 r.], 475; WitosłLut A3; GrabPospR L4v; KmitaSpit A2v; PowodPr 36; Roście w bogatym ogrodzie Sálatá. KlonFlis C, G2; KlonWor 28, 34 [2 r.], 78.*

[ogrod czego: Ogród kapusty, która jest dobra LustrPłoc 196.]

[*ogrod do czego*: Ogrodów do kapust ani do jarzyn żadnych nie masz. *LustrPłoc* 193, 200.]

ogrod na co (1): że Moaw iáko Sodomá będzie/ á synowie Hamonowi iáko Gomorá/ ogrod ná pokrzywy [*exitus urticae*]/ y iámá folna *BudBib Soph* 2/9.

ogrod czyj [*w tym: pron poss* (8), *G sb i pron* (7)] (15): Iakom ya nyepoyál s-zogroda iego szrecpca dropiasthego *ZapWar* 1536 nr 2552, b.r. nr 2328, 1529 nr 2354, 2356, 1536 nr 2552; *LibMal* 1547/137v, 1553/175v; *BibRadz Luc* 13/19; *OrzRozm* M3; *Mącz* 132c; *RejPos* 306v; co gdym piął z przygody we Lwowie/ wżedłszy w ogród Páwłá Nowikápianá/ [...] nádzedłem łupá/ o trzy łokcie wkrąg miąższégo *Oczko* 8v; Iako Vtciwy Ián Kurk kupil od Grzegorza Iezewkiego Stodolę leżącą na obćiznie mieifkiewy podlie fwego ogroda *ZapKościer* 1579/2v; *GostGosp* 68; *WujNT Luc* 13/19.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy rośliny [*przymiotnik + ogrod* (5), *ogrod + przymiotnik* (3)] (8): á żeć [Bóg] iuz da miáftá wielkie y co wybornieyfse kthorycheś thy niebudował/ [...] Winne y Oliwne ogrody/ kthorycheś thy nie fczczępił *Leop Deut* 6/11, *Is* 1/8; Olivetum, Oliwny ogród/ fad. *Mącz* 261c; Palmetum, Sad/ ogród pálmowy álbo dáctilowy. *Mącz* 274a, 262d, 499d; Ficetum – Figowi ogrod. *Calep* 417a, 148b.

W połączeniach szeregowych (38): [złodziej] gdy będzie poiman w domu/ w ogrodzie/ álbo w Winnicy *GroicPorz* kk; *BielKron* 79, 240, 430; *RejPos* 71; gdy fie zábáwi około ogrodow/ około nabiáłow/ około lnow/ około konopi/ wizytko á wżytko może fie to fowicie opláćić *RejZwierc* 109; *SkarŻyw* 362; *MWilkHist* A3v; Malcher ma trzymacz czo do thęgo domu fzałefzy polmorg Kawyel ogroth etc. *ZapKościer* 1588/76v, 1580/11, 1582/8v, 30v, 32, 40v (23); *ReszPrz* 113; *WerKaz* 299; Vrzędnik káždy z nowego w Iešieni ma Inwentarz fpiáfć wżyfłtkiego co fie rodzi/ w gumnie/ w oborze/ w ogrodzie/ w fádú/ ná polu *GostGosp* 66; *GrabPospR* L4v; Iáko gdy z wielkiewy gory pátrzy kto ná piękne niłkie polá/ y łáki/ y rzeki/ y láfy/ y ogrody/ y winnice/ y miáftá: bárzo fię vćiefzy. *SkarKaz* 515b, 635a; *KlonWor* 39.

W porównaniach (13): A będzie opuścżóná corká Syon iáko chłodnik w winnicy/ y iáko cháłupká w ogrodzie ogorkowym *Leop Is* 1/8, *Is* 1/30; *BudBib Soph* 2/9; Zdrugiewy ftrony Heretyckie Synagogi fą wedle proroká iáko kuczka przy ogrodzie/ y chłodniczek przy winnicy *SkarJedn* 23, 299; Nie ták ogrod polewany owoc dáie: iáko kościoł gdy fię męczeńką krwią pokrapia. *SkarŻyw* 130, 460; Ktorego to Kxiążęćiá śliczność y vrodá/ Iáko kwiat Lilijowy w pośrzodku ogrodá. *KołakCath* B2; Mátká Sámuelowá/ wnetze fkoro od pierśi odchowála fynaczká/ do Helego go do kościołá dáła: iáko do przełádzónego ogrodu *SkarKaz* 420b; przykłády wielkich cnot fwoich w domu onym iáko w pięknym ogrodzie fczczępi. *SkarKaz* 579b; Pátrzcie ná blifká fásiedzka ziemię Węgrow [...] iáko ná ogrod vchły bez wody *SkarKazSej* 682b, 687b, 703a.

W charakterystycznych połączeniach: ogrod cebulny, daktylowy, figowy, ogorkowy, oliwny (3), palmowy, winny; ogrod bogaty, klasztorny, kosztowny, maluczki, nasadzony owocami, nowo naszczepiony, obsadzony bobkiem, pełny [czego] (3), piękny, polany, polewany, posiany rzepą, przesadzony, (u)rodzajny (3), rozkoszny (2), strzeżony, szeroki, śliczny, tłusty, uschły, wdzięczny, wesoly, wielki, wszczepiony, wymierzony, zamkniony, zawarty, zielny (2), znamienity; ogrod czynić, dáć, kupić (3), mieć (2), naprawiać, niszczyć, obegnać, odwilżyć, podsadzić, pokropić, popalić, (s)przedać (4), (po)siać (3), sprawować, strzec, szczepić (3), trzymać (2), udziałać, ujrzyć, wyprawiać, wystawiać

(2), *zaprawiać, zarobić, zryć; ogroda(-u) dojrzeć, przysstrzegać; do ogroda(-u) chodzić, leżeć, prowadzić, przyść (3), wieść, wlać, wniść (4), wrzucić (2); około ogroda zabawić się; z ogroda(-u) brać (2), iść, nadać [czego], ukrasć, wyciąć, zbierać; na ogrod iść, (po)siać (3); w ogrod pokładać się, wniść, wsadzić, zawieść; za ogrod wstydzić się; ogrodem żywić się; na ogrodzie należeć, posiać (3), robić, rodzić się (2), rosnać (4), stać, wsiać; po ogrodzie biegać, krążyć, płakać, wiać; w ogrodzie być (8), chronić się, jadać, kazać, kopać (2), mieć [co], należeć (2), narodzić się, orać, pleć, pojmać (2), przyprawiać, rodzić się (2), rosnać (5), sadzić, usidlić, zawierać (2), zostawić.*

[Wyrażenia: »ogrod owocowy (a. owoszczowy)«: Przy tym folwarku jest ogrodu owocowego morgów 2/15 *LustrPodl* 34; Przy tym folwarku jest ogrodu owoszczowego morgów 2/15. *LustrPodl* 121, 37, 40, 63, 73, 74, 78, 146.

»ogrod pusty«: Ogród 1 pusty, z którego nic nie płacą. *LustrMaz* II 78, 96; *InwSzlachKal* 27.]

Szeregi: »ogrod albo (i) pole« [szyk 2:2] (4): *RejPos* 306v; dobrze śiać wżelkie naśienie/ ták w polu iáko ná ogrodzie *GostGosp* 4, 108; GDziekolwiek pługiem w ogrodzie álbo ná polu [*in hortis vel in campis JanStat* 227] będzie orano/ Dżiesięćiná zupełnie ma bydż dawáná *SarnStat* 185. [Ponadto w połączeniach szeregowych 6 r.]

»rola, (i) ogrod« = *hortus (et) ager Modrz, JanStat* [szyk 2:1] (3): *ModrzBaz* 93; ROley y ogrodow dobrej ípráwie żiemiá folguiać/ dobrze rodzi. *GostGosp* 6; *SarnStat* 343. [Ponadto w połączeniach szeregowych 7 r.]

»ogrod i winnica« = *hortus et vinea Mymer*¹ [szyk 4:3] (7): *Mymer*¹ 19v; *FalZioł* V 50; W Kozorołcu [*tu rysunek znaku zodiaku*] Dobrze ielt około ziemie robić/ winnice y ogrody ízczepić *Goski* 20; *BielKron* 283; Cefarz Domicianus yáwnnim mándatem zákazał áby żaden nie śmiał [...] nowych ogrodów y winnic czynić. *Mącz* 251d; *SkarJedn* 299; Ielt w Sennie bráctwo iedno/ świeckich ludzi/ [...] ktore długo było iáko ogrod y winnicá/ wiele ludzi pobożnych y świątych/ ítanu świeckiego: y zniego fię rozmnożyli/ inne świeckie bráctwá *SkarŻyw* 460. [Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.]

Przen (16) : *RejWiz* 194v; To ziele świątobliwośi y wípráwiedliwienia/ winfzym fię ogrodzie nie rodzi. *SkarJedn* 3; *SkarKaz*)(3v.

ogrod czego (5): Tá íamá ielt winnicá y zamczyłty ogrod páńłkiego kochánia *SkarJedn* 3; Cwierdziłá o S. Szczepanie pierwfzym męczeńniku y śpiewálá zowiąc go Ogdodem rożey ráyłkiey *SkarŻyw* 583, 121, 371. Cf »ogrod szczepienia«.

ogrod czyj [*w tym: pron poss (3), ai poss (2), G sb (1)*] (6): *Leop* BBB3; *BudBib Eccli* 24/36; W ogrodzie íwoim [*Kościół*] ma ziołá y drzewá/ liścia y kwiatow rozlicznych/ á wżytko wdzięcznych á miłych. *SkarJedn* 370; *SkarKaz* 580b. Cf »ogrod pański«.

Wyrażenia: »ogrod pański« (2): A ípráwiedliwy będzie podobien ku drzewku oliwnemu nádobnie kwitnącemu/ á zwálłczá wogrodzie páńłkiem *RejPs* 78v; *SzarzRyt* A4v.

»ogrod szczepienia« (1): [*Mądrość mówi:*] Pokropię ogrod moy ízczepienia [*Rigabo hortum meum plantationum Eccli* 24/42]/ á nápoię rodzenia mego owoc. *Leop* BBB3.

Szereg: »ogrod i winnica« [szyk 1:1] (2): *SkarJedn* 3; im ich P. Bog zwierzył y poruczył/ áby ie opátrowáli/ iáko ogrod y winnicę Bożá. *SkarKaz* 351b.

a) O *Matce Boskiej* (2) : O Marya ogrodzie záwżdy záwárty/ modl fię zá námi. *LatHar* 504.

ogrod czego (1): *LatHar* 595 *cf Szereg*.

Szereg: »winnica i ogrod« (1): Pokoiu rofkołszy y odpoczynienia Chryštułá Páná/ y świętych iego: Winnico y ogrodzie kochánia iego *LatHar* 595.

a. *Ogród przeznaczony do spacerów, park* (53) : a wpołrod onych pałacow był tzyłty ogrod/ wktorym było dofytzt drzewyia rozmaytego *HistJóz* B3v; *GroicPorz* mm3; *KrowObr* 104v; [*Manasses*] pogrzebion ielth w ogrodzie domu fwego *BibRadz* 4.Reg 21/18; Wiele fie ich tedy ná tho zgadza iż Ray ziemk[i] było mieyfce od Bogá wybráne ná vrząd pierwżemu człowiekowi Adámowi/ (nie ogrod murowány iáko málárze máluią) *BielKron* 466, 115, 115v, 141, 277v, 376; *Leporarium*, *Zwierziniac/ ogród zwłafzczá* gdzie zwierzętá rozmáyite chowáyą. *Mqcz* 189c, 183b, 276d, 454d, 500b; *GórnDworz* Mm7v; Y miał krol przy pałacu fwym ieden ogrod w ktorym fie częłto przechadzał *HistRzym* 102v, 102v, 103 [3 r.], 103v [5 r.], 104, 132; Y prowadził go do pięknych páłacow złotych/ y ogrodow niewymowney rofkołszy pełnych. *SkarŻyw* 334, 76; W tym ogrodzie [*Hakeldema, gdzie był cmentarz pielgrzymów*] dofyć fię Dekretowi dzieie Oycá twego: Tu ciáło śmiertelne botwieie. *KlonWor* 82.

ogrod czyj [*w tym: pron poss* (4), *ai poss* (4), *G sb* (2)] (10): wiew wietrze [...] po ogrodzie moiem *March*¹ A4; Y pogrzebion ielth w grobie fwym w ogrodzie Ozy *BibRadz* 4.Reg 21/26, 4.Reg 21/18; *BielKron* 90; *HistRzym* 102v; *KlonWor* 81. *Cf Wyrażenie*.

W połączeniu szeregowym (1): przyczyną ich śmierci były ich kofztowne pałace/ fzerokie dwory/ ogrody *Phil* O.

W porównaniu (1): przebywania twoie Izráelu/ iáko wály gáiowe/ iáko ogrody miedzy potoki *BielKron* 42v.

W charakterystycznych połączeniach: ogrod chędogi, czysty, murowany, rozkoszy pełny; ogrod mieć; do ogroda iść (pość, wniść) (8), prowadzić; z ogroda przyść, wyniść; w ogrod wchodzić, wniść; w ogrodzie być (3), pochować, pogrześć (pogrzebion) (2), położyć się, przechadzać się, siedzieć, stać, uczynić, umrzeć.

Wyrażenie: »ogrod krolewski« = *hortus regis PolAnt* (4): *BibRadz* *Ier* 52/6; Przeto Adoniás wczynił známienite gody w ogrodzye krolewłkim nád wodą Rogiel *BielKron* 74, 88, 314v.

Szeregi: »ogrod a sad« (1): Pergula, [...] chód álbo też ganek w ogrodzie á w fádu z obu ftrón winem kwieciem liściem obefzły. *Mqcz* 291b.

»ogrod albo wirydarz« (1): Y iáko piękna ielth rzecz/ á práwie dużę ochładza/ do ogrodá álbo wirydarzá wniśdź *SarnStat* *3v.

Przen (2) :

ogrod czego (1): A ktożkolwiek chce odzierzeć kroleftwo niebiełkie: mufi pierwey wnić w wogrod [!] te⁸⁰ fwiata *HistRzym* 104.

Wyrażenie: »Helikońskie ogrody« (1): Ledwie fię co dotknęłá młoda Muzá moiá Helikońfkich ogrodow/ párnálkiego zdroiá. *SapEpit* *ktv*.

a. *Raj pierwszych rodziców i miejsce wiecznej szczęśliwości* (6) :

ogrod czego (1): Według zakonu kthory Máchomet Turkom dał/ żadna dużá do niebá nie idzie/ ále mniamá mieć żywot błogofławiony wieczny po śmierci cielesnie/ to iest w Ráiu rofkofzy/ gdzie iest ogrod wod rofkofzney łódkości pod przezroczyłym niebem *BielKron* 260v.

ogrod czyj [w tym: *G sb* (2), *pron poss* (1)] (3): Toć połyła błogofławiona pánienká S. Dorotá/ iákoś prosił/ y oná obiecála/ z ogrodu Páná y oblubiencá fwe⁸⁰ *SkarŻyw* 126, 126 [2 r.].

Wyrażenie: »ogrod Eden« (2): Ten żywot wieczny zowie Ráiem Kryftus/ [...] A tho podobieńftwem onego rofkofznego ogrodá Eden. *GrzegŚm* 41; *SkarKaz* 382b.

Szereg: »ogrod i raj« (1): ftánęło páchołę podle niey trzy iábłká w kofzyczku/ y trzy roże nofząc. Y rzecze mu święta Dorotá. Nieśi to Theophilowi/ á powiedz: owo małz ocoś mię prosił/ z ogroda y ráiu Páná mego. *SkarŻyw* 126.

b. Ogród oliwny, Ogrójec (28) : rzekł Iudáfs: Podzcie tzo rychléy za mną do ogroda *OpecŻyw* 104v; GDy z ogroda Iezufa wywiedziono/ Piotr z daleka z boiaznią nafladowál Iezufa milégo *OpecŻyw* 112v, 98, 102, 106v, 107 [2 r.], 110, 112v [2 r.]; *OpecŻywSandR nlb* 4; *WróbŻółt* G2; *KromRozm II* yv; Izażem ia ciebie nie widział w ogrodzie przy nim? *BibRadz Ioann* 18/26; *BielKron* 464v; Tu potym iáko w onym ogrodzycie poiman był/ [...] łzyroko nam iest przez Ewányelify opifano. *RejPos* 104v; *BiałKat* 21v; *CzechRozm* 238; *CzechEp* 288, 314; We Czwartek po Wieczery w ogrodzie z fwyymi był/ Bogu Oycu fię modlił by kielich oddalił *ArtKanc* D12; *LatHar* 316 *marg*, 728; *WujNT* *Mar* 14 *arg*, *Ioann* 18 *arg*, 1, 26; *KlonWor* 27.

W charakterystycznych połączeniach: do ogroda iść (pość, przyść, wniść) (5); z ogroda wywiedzenie (wywieść) (3); po ogrodzie włoczyć (2); w ogrodzie być (2), jąc, modlić się (2), pojmany, spać, umrzeć, widzieć (3).

2. [Działka przydomowa chłopca bezrolnego: Summa ogrodów wszystkich czynszowych z wolnemi 62½. *LustrKrac* I 35, I 29, 31, 34 [2 r.], 123; Karczmarze dwa na ogrodzich *LustrSand* 76; Jest w tej wsi zagrodników wszytkich 22 [...], a 20 ich jest, co płacą z ogroda per gr 14 *LustrMaz* I 71, I 85; Item ogród, na którym świec Piątek siedzi, ma być społeczny, to jest połowica tego ogroda podle siedliska ogrodnika Szymka Piotrowego ma być Piotrowa, a druga połowica Janowa *InwSzlachKal* 27.

Wyrażenie: »ogrod rolny«: Jest w tej wsi ogrodników 8, którzy płacą czynszu z ogrodów rolnych per gr 17½ *LustrMaz* II 11.]

3. Zestawienie w funkcji n-loc: »Nowe Ogrody« = *przedmieście Poznania* (1) : Zeznał yfch thu wpoznanyv na Nowych ogrodziech plotna syedm albo ofím lokyeth vkradł na Byelnykv *LibMal* 1545/97v.

Synonimy: **1.b.** oliwnica, oliwnik.

Cf **OGRODZIEC**